

Analiza sadržaja vesti u *Malim novinama* Pere Todorovića¹

Dejan Aleksić²

Lidija Vidić

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

doi:10.5937/comman1432083A

Rezime: Počeci dnevne štampe u Srbiji, kao i u drugim evropskim državama veza- ni su za političke prilike koje su u njoj vladale. Prvi dnevni listovi, kao i časopisi izlazili su sporadično i bili su ili tematski ograničeni ili glasila tadašnjih stranaka u Srbiji. Moderna srpska štampa u kojoj su tekstovi počeli da se raspoređuju po rubrikama krenula je da se razvija tek kada je Pera Todorović počeo da izdaje *Male novine*, dnevni list koji je za razliku od novina iz prethodnih decenija bio namenjen široj javnosti. Ovaj list, kao i savremena srpska štampa, sadržao je nekoliko različitih rubrika, a u ovom radu analizirana je ona u kojoj se nalaze domaće vesti. U analizi se sa više aspekata posmatra kako je nastajalo srpsko moderno novinarstvo, kako je tekao njegov razvoj, kakvu i koliko ulogu u tome je imao urednik i autor *Malih novina*. U radu se analiziraju i ostale okolnosti koje su uticale na oblikovanje Todorovićeve novina.

Ključne reči: dnevne novine, novinarstvo, analiza sadržaja, *Male novine*, *Pera Todorović*

Uvod

Rad na ovu temu nastao je kako bi se jasnije prikazao razvoj modernog novinarstva u Srbiji. Cilj je bio da se ukaže koliki je značaj i uticaj u njihovom oblikovanju imao njihov novinar i urednik, a potom i vlasnik, Pera Todorović. Predmet rada je rubrika *Domaće vesti* u *Malim novinama* u periodu od 1889. do 1895. godine, jer je sastavni deo novina od njihovog nastanka. Iako se, po-

¹ Rad je nastao u okviru predmeta Kreativno pisanje u medijima na master akademskim studijama novinarstva na Fakultetu političkih nauka u Beogradu.

² Kontakt sa autorima: deyanalexix@gmail.com.

gotovu u početku, rubrika pojavljivala povremeno, a kasnije gotovo svakodnevno, ona je mala riznica materijala za analizu i praćenje toka njihovog razvoja i načina izveštavanja.

Cilj je bio da se analizom *Domaćih vesti* ukaže na odlike pisanja, ali isto tako i da se analizom skrene pažnja na uticaj urednika i uredničke politike na novinske priloge kao i da se ustanovi šta se objavljenim priložima želelo postići. Cilj je bio i je da se na osnovu nalaza u radu ukaže šta je to što povezuje, a šta je ono što razlikuje *Male novine* od moderne dnevne štampe i u čemu je vrednost ovih dnevnih novina.

Pera Todorović je po osobinama i svojoj naravi bio kompleksna ličnost, što se može zaključiti na osnovu uvida u ono malo literature koja obrađuje njegov život. Bio je dete iz imućne trgovačke porodice, ali i siromah. Antimonarhista i monarhista. Za jedne izdajica, a za druge izdat. Sledbenik ideja Svetozara Markovića i saradnik Nikole Pašića. Nekoliko puta na ivici smrti, ali se „ponovo rodio”. Za jedne kontroverzan, za druge nastran i prevarant (Вулетић, 1999: 45–46; Јовановић, 2000: 504–505; Перовић, 2000: 48–49). Bez obzira na različito karakterizovanje Todorovićeve ličnosti u malo literature o njemu, ono što niko ne spori je to da su na njegov profesionalni život uticali novinarstvo, književnost i politika. Kojim god od ova tri zanimanja se bavio, autor *Malih novina* je u njih unosiо znanja i veštine iz druga dva. U Todorovićevim političkim govorima i novinskim tekstovima uvek se osećala njegova načitanost, dok su mu političko delovanje i novinarski rad neretko koristili kao motivi za njegovo književno stvaralaštvo³.

Pera Todorović se bavio politikom i književnošću i interesovao se za različita zanimanja, ali sebe je pre svega nazivao novinarom. Koliko mu je novinarsko delovanje bilo važno potvrđuje i to što su na ostavinskoj raspravi članovi njegove porodice istakli jedino to zanimanje. (Перовић, 2000: 43). Ali, Todorović nikada nije bio novinar koji samo otkriva informacije, već je zahvaljujući novinarstvu promovisao i svoje političke stavove i kritikovao neistomišljenike (u prvim godinama svog novinarskog rada kritikovao je monarhiju i napredu stranku, ali kasnije svoje kritike kroz novine je usmeravao na radikalnu stranku iz koje je istupio). Novinarsko iskustvo Pera Todorović je stekao i pre nego što je počeo da izdaje *Male novine*. On je pre stvaranja ovih novina bio pokretač ili jedan od pokretača nekoliko listova srpskih političkih stranaka tog doba kao što su *Rad*, *Staro oslobođenje* i *Samouprava*. Ali, osnivaču i uredniku *Malih novina*

³ O životu, radu i ličnosti Pere Todorovića videti i u tekstu Milice Jevtić „Prve moderne dnevne novine” na sajtu <http://rs.ejo-online.eu/2290/novinarstvo/prve-moderne-srpske-novine>. U ovom tekstu predstavljeni su nalazi svih studenata iz spomenutog istraživanja u okviru predmete Kreativno pisanje.

višegodišnji novinarski rad je služio da pokaže i svoj literarni talenat kome, zbog rada na novinama, nije mogao u potpunosti da se posveti (Перовић, 2000: 55). Osim listova, političkih partija i *Malih novina* Pera Todorović je bio i jedan od pokretača časopisa *Straža* u kome su svoja gledišta i komentare pored političara i drugih novinara iznosili i književnici i naučnici (Jevtić, 2012). Ali, da je Peri Todoroviću i književnost, kojoj je posvećivao manje pažnje, ipak bila veoma važna govori i činjenica izneta na već spomenutoj raspravi. Njegovo najveće bogatstvo u imovini, u stvari, bilo posedovanje velike biblioteke koju je činilo „...1.200 kom. knjiga koje se nalaze u tri ormara sa po dva dodatka na svakom dva stalaža i jedan pult...” (Перовић, 2000: 23).

Upravo zato, čak i oni koji su osporavali njegovo političko delovanje i novinarski rad, nisu mogli da mu ospore da su njegove novinarske kritike bile jezički odlično napisane, sa mnoštvo stilskih figura i dobrih poređenja. „On je imao bogat rečnik; pisao vrlo tečno; mestimice sa oratorskom širinom; bio uvek jasan i razgovetan“ (Јовановић, 2000: 506). Verovatno i sam svestan moći svoje reči i moći svog pera posle isključenja iz stranke, koju je osnovao, a i nemira i potresa u privatnom životu, pokreće novine u kojima će moći da pokaže mnoge svoje talente i preko kojih će uticati na javnost. Na osnovu ovoga može se primetiti da je Pera Todorović bio i novinar i političar i književnik i da nije želeo da se odrekne ni jedne od svoje tri ljubavi. Naprotiv, kako bi se posle turbulentnih godina u njegovom životu bavio i dalje i novinarstvom i politikom i književnošću, uređivao je *Male novine* u kojima je mogao da bude i pisac i novinar i kritičar politike toga doba.

Nastanak *Malih novina*

Uređivanjem *Malih novina* Pera Todorović je krajem XIX veka želeo da sebe u Srbiji predstavi kao nezavisnog i nepristrasnog novinara. Todorović je ove novine počeo da uređuje 1888. godine, a dvanaest meseci kasnije, 6. februara 1889. godine, on postaje i njihov vlasnik (Перовић, 2000: 68). Ovaj dnevni list nije podržavao ni jednu političku stranku ili ljude u politici, već je Todorović želeo da se u *Malim novinama* izrazi kao slobodan građanin. U osmišljavanju izgleda i sadržaja ovih novina ugledao se na tada već poznate listove u Evropi i pravila koja se neguju u njima. Ovo je činio kako bi se udaljio od uređivanja koje je bilo karakteristično za tadašnju pristrasnu srpsku političku štampu i kako bi njegov list bude privlačan „za sve Srbe, za ljude sviju pravaca i pogleda” (Перовић, 2000: 68).

Pera Todorović je *Male novine* izdavao od 1888. do 1903. godine. Tiraž ovih novina, koje su prodavali kolporter, dosezao je i do 30 000 primeraka. Ono što je bila još jedna od karakteristika *Malih novina* je što svojim kritičkim komentarima nisu štedele birokratiju niti vladajuću radikalnu stranku. U kritičkim tekstovima *Malih novina* najčešće su isticali odstupanje radikala od programa, previranja u partiji na vlasti, a dosta prostora u listu odvajano je i za probleme građana koje je vlast progonila (Jevtić, 2012).

I pored toga što su težile da budu nepristrasne *Male novine* su kao i savremeni dnevni listovi jedne kritikovale, a druge podržavale. Tako u *Malim novinama* nije mogla da se pronađe ni jedna direktna kritika dinastije Obrenović, a razlog tome verovatno je bila zahvalnost zbog toga što je Pera Todorović nekoliko godina ranije oslobođen od služenja zatvorske kazne. Ali neprekidno političko delovanje i kritika neistomišljenika, kao i blagonaklon stav prema dinastiji uticali su i na nestanak *Malih novina*. One se gase padom dinastije Obrenović. Iako njihov vlasnik teži da ih ponovo pokrene u oktobru 1903. godine ne uspeva u tome i tada konačno nestaju. Primerici ovih novina koji se čuvaju u arhivama biblioteka danas su ipak važan izvor koji svedoči o jednom značajnom periodu u istoriji srpskog novinarstva (Jevtić, 2012)

Analiza domaćih vesti u *Malim novinama*

Metod korišćen u radu je studija slučaja, kako bi analizom jedne rubrike bili prikazani različiti aspekti koji su uticali na razvoj modernih srpskih dnevnih novina. Kako bi u analizi bili sagledani ovi aspekti novinskih priloga u radu je korišćen i metod kvalitativne analize sadržaja. Pošto je radom obuhvaćen period od nekoliko godina, promene u rubrici su praćene korišćenjem komparativne analize. Svi dobijeni nalazi su na kraju rada sintetizovani kako bi bilo utvrđeno koje osobenosti odlikuju domaće vesti u *Malim novinama* i koliko one odstupaju od današnjih pravila novinarstva, ali i da li postoje dodirne tačke sa današnjim periodom.

U radu se pošlo od pretpostavke da se na žanrovskom, sadržinskom, tematskom, jezičkom, etičkom, ali i planu obrade vesti mogu uočiti mnoge specifičnosti koje su odlikovale tadašnje novinarstvo. Isto tako, pretpostavlja se da se u priložima dnevnih novina koje izlaze u sredini u kojoj je moderno novinarstvo u začetku mogu detektovati uticaji uredničke politike, političkih stavova i različitih interesa. Pošlo se i od pretpostavke da se praćenjem domaćih vesti u *Malim novinama* u toku šest godina jasno mogu uočiti promene koje su se dešavale u ovoj rubrici. Kako je reč o jednim od novina koje su bile preteča moderne dnev-

ne štampe u Srbiji pretpostavka je bila da se u njima mogu uočiti i neka pravila i osobenosti koji važe i u današnjem novinarstvu.

Za potrebe rada sačinjen je korpus od 29 brojeva *Malih novina* izdatih u periodu od 1889. do 1895. Iz svake godine odabrana su po dva meseca iz kojih je analizirano po nekoliko brojeva. Od dva odabrana meseca u jednoj godini, iz jednog su analizirani brojevi iz prve polovine, a u drugom iz druge polovine meseca. Kako je analizom obuhvaćeno šest godina konstruisano je dvanaest meseci. Međutim, problem je bio u tome što fizički nisu bili dostupni brojevi iz određenih godina (čak i cele godine) pa korpusom nisu obuhvaćeni jul i avgust, nego se januar i februar pojavljuju dva puta. Ipak, cilj je bio pronaći one brojeve u kojima se na najbolji način mogu uočiti odlike rubrike *Domaće vesti* i način izveštavanja u *Malim novinama*.

Kako se u prvim godinama objavljivanja (1889–1991) ova rubrika ređe pojavljivala, a i kada su vesti objavljivane bilo ih je manje nego u kasnijem periodu (1893–1895) u korpusu je prisutno više brojeva iz drugog perioda. Prilikom odabira dana iz kojih će biti ekscerpirani primeri vodilo se računa o tome, da se u primerima može uočiti razlika na žanrovskom, tematskom, sadržinskom i jezičkom planu, planu etičkog pristupa kao i ko su izvori informacija, kako bi se jasno mogla sagledati osobenost *Domaćih vesti* i kako je uređivana rubrika. Kako su domaćim vestima obuhvaćeni, prema savremenim novinarskim standardima, različiti žanrovi, a uz to su i po obimu različite, sve one se u analizi posmatraju kao novinski prilozi.

U analizi se najpre posmatra koji se sve žanrovi i forme mogu uočiti u rubrici *Domaće vesti*. To je učinjeno iz dva razloga. Prvo, kako bi se utvrdilo koji su žanrovi bili najučestaliji i koje su osobenosti pojedinih novinarskih formi toga doba. Drugo, cilj je i da se utvrdi koji elementi novinarskog pisanja su bili dominantni (analitički, faktografski ili beletristički) i koliki je stepen interpretativnosti. Ovom delu analize posvećeno je najviše mesta u radu. S obzirom na to da su novinski prilozi u *Malim novinama* grupisani po „geografskom principu” (na primer, pored ove analizirane rubrike, postoje rubrike *Beogradske vesti*, *Strane vesti*, *Iz srpskog sveta*), a ne na osnovu određenih oblasti (kao što su politika, ekonomija, kultura, sport) izdvojen je i segment analize *Teme i sadržaj „Domaćih vesti”*. To je učinjeno kako bi se prikazala tematska i sadržinska raznovrsnost koja je uslovljena samom uređivačkom koncepcijom novina. Drugi razlog ovome je bio što se želelo uočiti šta je sve smatrano bitnim da bi bilo tema izveštavanja *Malih novina* i da li su važnost ili aktuelnost neke teme imali presudan značaj ili su tada bili bitniji neki drugi kriterijumi vrednosti vesti.

Kriterijum *Izvori informacija* je posebno analiziran, jer se smatralo da je veoma značajno istaći kako su prikupljane informacije, ko su bili izvori, a i pošto je rubrika zasnovana na regionalnom principu da se vidi odakle su informacije najčešće dolazile.

U analizi korpusa posmatran je i jezik u *Malim novinama*. Cilj analize ovog segmenta je bio da se utvrdi kakav jezik je prisutan u ovim novinama, koliko se o jeziku vodilo računa i da li je postojao neki novinarski stil ili je to pre svega bio jezik blizak narodu. Isto tako, zadatak je bio da se uoči kako je jezik korišćen u onim priložima gde se iznosi kritika ili nečiji stav. Na kraju analize, pažnja je posvećena i etičkom pristupu prilikom objavljivanja informacija. To je učinjeno kako bi se videlo da li su postojala neka, makar nepisana etička pravila i granica prilikom izveštavanja, pogotovo kada je reč o osetljivim temama.

U svakom segmentu analize, gde je to smatrano bitnim, izvršeno je poređenje sa pravilima, sa onim što je norma u savremenom novinarstvu. To je učinjeno kako bi bile prikazane sličnosti i razlike. Svi navedeni segmenti su analizirani u radu kako bi se dala što preciznija slika na šta se najviše obraćala pažnja, šta je to što je morao da sadrži novinski prilog kako bi se našao na stranama *Malih novina* i koliko su same novine služile ne samo izveštavanju javnosti, već i nekim drugim ciljevima.⁴

Žanrovska zastupljenost u rubrici *Domaće vesti*

U savremenom novinarstvu već dugo postoje jasna pravila o tome koje vrste novinarskih žanrova postoje kao i to koje su osobenosti određenih novinarskih formi. Međutim, u analizi žanrovskih odlika novinskih priloga u rubrici *Domaće vesti*, čini se da se ovako jasne granice ne mogu povući. U ovoj rubrici uočeno je pravo bogatstvo i specifičnosti koje odlikuju neke novinarske forme, ali je uočeno i da tada još nisu postojala egzaktna pravila o tome koje uslove određena forma treba da ispoštuje.

Jedan od glavnih problema u određivanju žanrova i formi je bio što neke priloge nisu pisali u samim *Malim novinama*, već su objavljivani onako kako su dobijeni od izvora (o ovome više u delu *Jezik u rubrici „Domaće vesti“*). Upravo to nepostojanje određenih pravila pisanja, dovodi do poteškoća u određivanju toga koje su forme zastupljene. U *Malim novinama* vest u formi u kojoj je danas poznajemo (lid, odgovori na 5W pitanja) postoji, mada sa određenim specifičnostima. U prvim godinama izdavanja *Malih novina* pre je bio izuzetak nego što

⁴ Primeri navedeni u radu dati su bez pravopisnih izmena, odnosno onako kako su izvorno navedeni u *Malim novinama*. Jedina razlika je što su u radu navedeni na latinici umesto na ćirilici, pismu koje se koristilo u ovim novinama i što su zbog dužine pojedini primeri skraćeni.

je bilo pravilo, dati odgovor na pitanje KADA se nešto dogodilo. Razlog ovome je, verovatno, što *aktuelnost* prirodno nije mogla biti presudna za vesti, jer je brzina pribavljana informacija zavisila od toga odakle ona stiže, koliko je udaljen grad odakle dolazi informacija. To se može zaključiti na osnovu ono malo primera u kojima je naznačeno kada se desio događaj o kome se piše. Isto tako, interesantno je da se odgovor na pitanje „gde“ se nešto desilo, često nalazio u onom delu gde se govori odakle informacija dolazi, a ne u samoj vesti.

Interesantno je istaći da se u mnogim vestima koje se nalaze u ovoj rubrici pojavljuje objašnjenje, tumačenje, kako bi se informacija lakše razumela i kako bi bila stavljena u određeni kontekst. Iznose se činjenice koje su u vezi sa događajem ili su mu prethodile, ali i u nekim vestima koje ne sadrže background informacije su predstavljene objektivno (Na primer, *Iz Niša nam javljaju, da je Petru Icaću-Markoviću, zemljodercu iz Gornje Vrežine sreza i okruga niškog, zapaljena zgrada. Izgorelo žito, seno i sve u zgradi i oko nje što je bilo. Šteta iznosi 600 duk. ces.-7.200 dinara. Petar je ugledan čovek u tome kraju i bio je dugo predsednik grupisane opštine malčanske*).

Sem tako formulisane vesti, ima i onih koje sadrže neke odlike nezamislive u današnjem novinarstvu. Naime, u pojedinim priložima u kojima se prenosi informacija i koji su bliski današnjem poimanju vesti, na kraju se iznosi i vrlo jasan stav novina. Tu se jasno uočava mešanje faktografije sa mišljenjem, odnosno fer i nepristrasnog izveštavanja sa subjektivnim stavom. Ove vesti su svojevrsni *hibridi*, faktografija pomešana sa ličnim stavom (Na primer, *Skotski. Iz Paraćina javljaju da je u srez. ražanjskom u selu Braćinu tamošnji učitelj oskrnjavio i obležao 11 svojih đaka muškaraca, od kojih su neki i bolesni, te su u Ražanj pozvani lekari, da decu pregledaju i lekarsku pomoć ukažu. Nad ovim nedostojnim učiteljem povedena je istraga. Ovaj skotski postupak zaslužuje najstrožiju kaznu*).

U okviru analizirane rubrike uočene su i one vesti koje bi se danas mogle svrstati u stubačne vesti. To su kratke informacije ili obaveštenja o nečemu i ova vrsta novinarske forme je ujedno skoro identična današnjim vestima u nizu, osim što grafički nisu odvojene kao današnje. Isto tako, sve učestalije pojavljivanje *Domaćih vesti* u formi stubačnih, primećuje se u izdanjima iz 1894. i 1895. godine. (Na primer, *Prvo brodovlje. Sinoć su stigli u Beograd prvi ruski brodovi s prvim transportom petroleuma za naš državni monopol. Petroleum će biti preručen u veliki rezervoar više savskog mosta ili Ministarske sednice. Ovo poslednjih dana drže se svaki dan ministarske sednice. Kako doznajem g. min. predsednik sprema veliki ukaz u svojoj – policijskoj – struci ili Nov list. Od juče počelo je izlaziti „Večernje izdanje Novinara“. List će izlaziti svaki dan u 3 časa po podne. Broj staje 5 para din.*).

Ono što odlikuje vest, isto tako se odnosi i na izveštaje. I ovde se meša faktografija sa stavovima novina i beletristikom, ali mogu se uočiti osobenosti današnjeg izveštaja – jasno iznošenje činjenica u vezi sa temom i pojava bekgrounda. (Na primer, *Raspored državnih pastuva po sreskim stanicama, za ovogodišnju sezonu, obznaniće se najdocnije oko 5-og februara. A što već ranije nije obznanjen, kao što to obično biva, jedini je uzrok taj što ni do sada nekoje okr. i sr. vlasti nisu poslale odgovore na raspis ministarstva narodne privrede od 16. avgusta prošle godine ZBr. 1915. A raspis taj sadrži uslove (...) Kada se zna, da u drugim državama čak pojedine selske opštine rado podnose ne samo sve poznate troškove oko pastuva (...) onda je sasvim pojmljivo da su oni uslovi koji se našim srezovima, rečenim raspisom stavljaju sasvim blagi...*)

Zanimljivo je da je u *Malim novinama* osim navedenih tipova vesti i izveštaja uočeno da ima i takvih primera gde se činjenice ne ređaju po značaju, već hronološki, što se danas retko primenjuje kao postupak u izveštavanju (Rajnavajn, 1988: 52). Pri tome samo izveštavanje sadrži reporterske elemente, opis atmosfere, pa se može videti da se u *Malim novinama* pojavljivao i reporterski izveštaj, koji se zbog svojih osobenosti meša sa fičerom u kome se osim faktografije pojavljuju i reporterski elementi, a tema je priča iz života. (Todorović, 2002: 78). Ovo još jednom potvrđuje činjenicu da u *Malim novinama*, iako se neke forme mogu prepoznati, one nisu još striktno odvojene (Na primer, *Juče se desio ovde ovaj grozni slučaj. Od pre nekoliko nedelja došao je k nama u Kragujevac g. Steva Petrović računospitač glavne kontrole. (...) Gospodin Steva pregledao je razne novčane račune (kase), pa između ostalih došao je red i na nekog g. Miloša Sandića, knjigovođu tog nadleštva, a pređe toliko godina i oficira, koji je zbog deficita kao oficir osuđivan i otpuštan iz državne službe bio. Tome istom gospodinu desio se i danas poveći deficit. (...) Ne znajući šta će da radi, on se reši da jednog čestitog činovnika, koji mu je ovaj deficit iznašao, liši za svagda života, a porodicu mu ostavi bez hranitelja. G. Miloš rešivši se da učini što je naumio, juče 14. v. m., pričekava svoju žrtvu koja je iz svoga stana na ulicu izišla u dva i po sata po podne i pošla na posao...).*

Posebno interesantni su bili izveštaji i vesti u kojima se informacija iznosi u vidu anegdote. Jedino po čemu se može zaključiti da je reč o informaciji (novosti) je što se pojavljuje u okviru ove rubrike. Ali, sam tok događaja i način interpretacije više liče na anegdotu, kratku priču nego na stvarni događaj. Ovakvi novinski prilozu u sebi pored faktografskih elemenata, sadrže mahom beletrističke. Kako su ove novine bile namenjene široj javnosti, ovakvim postupcima one su novinski prilog činile razumljivim i bliskim svima. (Na primer, *Interesantna poseta. – U gradu B. stanovaše jedan činovnik, koje beše dosta slab. Njegov kum*

krene sa svojom ženom, da ga u bolesti obiđe (...) Nu pošto se beše već smrklo, to se ne potrevi dobro vrata, već skrene na sa svim protivnu stranu. Na toj strani nalazaše se jedna rupa, od prilike jedan m. i ne videći tu rupu oboje se stropoštaju u nju...).

Iako novinski prilozima govore o stvarnom događaju, neki zbog načina na koji su prikazani, sadrže i humorističku crtu, pa su nesumnjivo imali za cilj i da informišu i da zabave čitaoce (Na primer, *Pregažen kurjak. Kako „Šum. Vesnik“ javlja, pre nekoliko dana železnički voz iz Beograda za Kragujevac kod ripanjskog tunela pregažio je kurjaka i stražnji deo tela zakačio se o furgon. Željeznički činovnici to opaze i donesu u Kragujevac pregaženog kurjaka (...) Međutim, što je najverovatnije u ovom zlom i oskudnom vremenu, to je da se vuji – dosadilo živeti i on izvršio nad sobom samoubistvo!*)

Analitičke novinarske forme se javljaju u *Domaćim vestima* pre svega u vidu komentara. Međutim, to nije komentar, danas prepoznatljiva novinarska forma, već se komentatorski elementi pojavljuju tamo gde bi trebalo da je prisutna samo faktografija. Upravo, analize i gledišta Pere Todorovića i njegovih dopisnika i izvora čine jednu od glavnih osobenosti novinskih priloga. U zastupljenosti komentara i komentatorskih elemenata u vestima može se uočiti zašto je Pera Todorović želeo da izdaje *Male novine*. Želeo je da kritikuje i analizira događaje. Iako je ova vrsta komentara drugačija od one koju danas srećemo ipak je delom zasnovana na činjenicama iznetim u samom prilogu (Na primer, *Iz Varvarina javljaju nam: U srezu temničskom je već polovina sreza zaraženo bolešću sifilisom, naročito u Obrežu, Baćini it. d. Naša opštinska i sreska vlast baš ne mari za to, niti bolesnike šalje u bolnicu, no čekaju valjda da se sve, i malo i veliko i staro i mlado u ovom srezu zarazi (...) Skrećemo na ovo pažnju nadležne vlasti (...) jer, kao što se zna ova je bolest veoma zarazna te zbog nebrige vlasti, jednog lepog dana možemo dočekati da se ceo srez zarazi*).

Treba naglasiti da pojava ovih propratnih komentara, iako zasnovana na činjenicama, pre predstavlja začetak analitike, nego stvarnu argumentovanost i stručnost onoga ko komentariše. Nedostatak je u tome što se analitika ubacuje u kratke faktografske forme, gde se problem ne sagledava sa različitih aspekata. Jasno je, ipak, da je Pera Todorović želeo da se u novinskim prilozima oseti kritički stav i da novine budu mesto gde će se društvene pojave analizirati i problematizovati, a ne samo predstavljati činjenice. Upravo uz pomoć ovakve vrste novinskih priloga, urednik je želeo da jasno iskaže svoj stav, što je, uostalom, i istakao po prestanku objavljivanja *Malih novina*, gde o njima kaže da je to njegova „najlepša i najjača odbrana pred budućnošću i pred svima koji budu tražili istinu” (Перовић, 2000: 69).

Jedna vrsta teksta koja ne pripada klasičnim novinarskim formama, a koja se pojavljuje u savremenom novinarstvu, može se uočiti i u ovim novinama s kraja 19. veka. U analiziranom korpusu uočeno je da se u okviru *Domaćih vesti* pojavljuje reklama (oglas) napisan u formi vesti ili izveštaja (Na primer, *Za spasenje duše. Obnovljena je crkva sv. Troice, koja, po dokazima, vodi poreklo od Nemanjića. Pri podizanju temelja i oko crkve nađeno je mnogo kostiju što potvrđuje istinu da je mnogo Srba oko nje izginulo od Turaka (...) Mole se sve Hrišćanske duše da pomognu ovu Nemanjićevu zadužbinu, te da se opet počne u njoj slava Božja pevati posle toliko stotina godina od njene propasti...*). Ovakav način reklamiranja i oglašavanja je već nekoliko decenija bio popularan u evropskoj štampi (Gocini, 2001: 167), na koju se ugledao Pera Todorović. I u njegovim novinama, reklame, najave događaja i oglasi su vrlo vešto bili ogrtani u formu *daška* (engl. *puff*) i prikazivani kao vesti i izveštaji u okviru redovne rubrike. U mnogim novinskim priložima je to toliko vešto urađeno da se ne može sa sigurnošću tvrditi šta je vest, a šta oglas u formi vesti ili izveštaja. Iako se danas i novine i drugi mediji kvalifikuju po nekada kao komercijalni, izgleda da je to osobenost koja ih je pratila od samog nastanka. Zanimljivo je i to da su saopštenja i izjave prenošeni u „sirovom” obliku, eventualno praćeni komentarom samih novina. Da li je to činjeno da bi se poštovala objektivnost ili su postojali neki drugi razlozi, danas nije jasno (Na primer, *Službena izjava. Jučerašnje „Srpske Novine“ donose ovu službenu izjavu: „U nekim organima strane štampe, a naročito u Kelnskim, Frankfurtskim i Foskim Novinama, iznošene su u ovo poslednje vreme lažni glasovi o prilikama u našoj Otadžbini (...)“ O ovoj izjavi mi ćemo govoriti opširnije. Ovde napominjemo samo toliko, da ona vrlo dobro potvrđuje baš ono, o čemu govorimo u našem današnjem uvodnom članku, a to je nemoć srpskog presbira da istinski posluži interesima zemaljskim...*)

Zajednička odlika svih novinarskih formi je što u ovim novinskim priložima nema direktnih sagovornika, niti predstavljanja suprotnih mišljenja od onog iznetog u određenom priložu. Kako nema sagovornika u ovoj rubrici *Malih novina* ne postoji ni forma intervjua. Kada je reč o grafičkom prikazu rubrike, ona je od nastanka jasno odvojena od ostalih rubrika. U samim novinskim priložima ne pojavljuju se antrfilei, nema ni fotografija, a naslovi priloga skoro uvek jasno navode na to o čemu se govori u priložu, mada sem što su naglašeni, nisu kao danas izdvojeni od ostatka priloga. U većini njih sa vrlo malo reči se upućuje na sadržaj priloga odnosno veoma uspešno postižu cilj „dati maksimum informacija u minimum reči” (Todorović. 2002: 103) ili imaju ulogu da privuku pažnju čitalaca (Primeri naslova, *Poljoprivredna instruktiva (poučna)*)

izložba, Uhvaćeni zlikovci, Regulisanje granice, Ubijeno dete, Junak devojka, O naplati poreza, Odvedena devojka).

Bilo je i vesti i izveštaja koje su počinjali bez ikakvog naslova, već samo sa naglašenim i nenaglašenim uvodnim rečima (Na primer, **Vojvoda Milić Drinčić borio se hrabro i poginuo je u sred ravne Mačve u boju na Dublju...**) ili sa naglašenim domicilom (Na primer, **Iz Niša nam javljaju...** ili **Iz Varvarina javljaju nam...**). Ipak, u kasnijem periodu (1893, 1894. i 1895) naslov ispred svakog novinskog priloga se ustaljuje.

Kada je reč o žanrovima i novinskim formama ne može se poreći nastojanje Pere Todorovića da od njih načini uzor po kome će se ugledati druge novine. Iako se još uvek oseća da nisu utvrđena osnovna pravila novinarskog pisanja, u novinskim prilozima se jasno uočava težnja ka tome. Postepeno se uobličava lid, daju se odgovori na većinu novinarskih pitanja, vrlo rano se pojavljuje bekground, činjenice se tumače. Naslovi su istaknuti drugačijim tipom slova od ostatka teksta i neretko upućuju na suštinu vesti. Ali, naglašeno je da faktografija još uvek nije u potpunosti razdvojena od ličnog stava izvora ili urednika. Nema reportaža i komentara, ali njihovi elementi se u ovim kratkim formama uočavaju. I dok se danas zamera što novine ne neguju u dovoljnoj meri interpretativnost, što nestaju beletristički elementi, oni su u analiziranoj rubrici *Malih novina* veoma prisutni.

Teme i sadržaj

Poput žanrovske i raznovrsnosti u formama koje su prisutne u rubrici *Domaće vesti*, uočena je raznovrsnost i kada je reč o temama i sadržaju ove rubrike. Ono što bi u današnjim dnevnim novinama bilo zastupljeno u rubrikama politika, ekonomija, crna hronika, kultura ili sport u *Malim novinama* se nalazi u jednoj rubrici. Kao što je već naglašeno, same rubrike u *Malim novinama* su koncipirane po geografskom principu, odnosno na koje geografsko područje se odnose informacije. Samim tim, u okviru jedne takve rubrike logično je što se može uočiti tematska i sadržinska raznovrsnost. Ovo je jedna od većih razlika između *Malih novina* i savremene dnevne štampe u Srbiji.

Kada je reč o tematskoj zastupljenosti i kompleksnosti ove rubrike može se reći da je analizom utvrđeno da je ona svojevrsna mešavina vedrih i lakših tema (današnji *soft news*) i vrlo teških i ozbiljnih tema. Ovakva raznovrsnost u samo jednoj rubrici danas bi se mogla uočiti eventualno u dnevnim novinama koje imaju posebne rubrike posvećene regionima. Tako se u istom danu mogu u rubrici naći informacije o zarazi sifilisom i najava konjskih trka, potom o

problemu razgraničenja i napastvovanju dece ili o saobraćaju, ubistvu i novim dnevnim listovima. Ipak, bilo je i dana kada je cela rubrika bila posvećena samo jednoj oblasti. Bilo je tako dana kada su tema bila samo dešavanja iz oblasti kulture i obeležavanje važnih datuma. Zanimljivo je da su *Male novine* po nekada izveštavale po nekoliko dana samo o jednom događaju ili pojavi. Na primer, o izložbi i trkama u Ćupriji novine su govorile dva dana uzastopno uz izostajanje vesti o drugim temama. Dešavalo se i da se u pojedinim danima skoro u potpunosti izveštava samo o ozbiljnim temama i crnoj hronici. Posebno je jedan deo analiziranog perioda bio zanimljiv. U novembru 1894, u prvoj polovini meseca, iako su odabrani samo neki dani za analizu, teme koje su obrađivane su se dominantno odnosile na crnu hroniku (ubistva ili razbojništva) i pojavu difterije. Ovakvo kontinuirano praćenje određenih pojava *Malim novinama* omogućava da razvijaju nepristrasno izveštavanje i da u potpunosti razviju analitiku kojoj su težile od osnivanja. Ali, baš tada kada stiču te osobine, analitike je sve manje, a vesti sve više podsećaju na današnje, kratke su i sa ređanjem činjenica.

Nakon analize uočeno je da su se češće pojavljivali oni novinski prilozi koji se odnose na samu javnost (teme iz crne hronike ili događaji iz kulture), a manje iz oblasti koju šira javnost ne razume (poput ekonomije). Zanimljivo je to što su često obrađivane i političke teme. Ali, ovo verovatno više ima veze sa tim što je sam Pera Todorović želeo da iznosi svoje političke stavove u novinama koje uređuje i da kritikuje neistomišljenike, nego što se javnost razumela u politička zbivanja. Inače, od nastanka prvih novina štampa je u celoj Evropi imala veliku moć i na javnost i na same događaje o kojima izveštavaju (Gocini, 2001:16). Pera Todorović je toga sigurno bio svestan. U vezi sa tim uočena je i jedna zanimljivost. U prilogima koji obrađuju neku drugu temu, indirektno je bila prisutna podrška monarhiji i kralju, a samim tim i kritički stav prema nečijem drugačijem mišljenju. U nekim od tih priloga, tek posredno se pominje kralj, ali može se zapaziti koja je orijentacija novina (Na primer, *Prvome pehar, dar od vazda iskrenog i nepokolebivog prijatelja Kola Jahača, NJegovog Veličan. Kralja Milana... ili Lep poklon. NJ. V. Kralj Milan priložio je o Sv. Arandelu u niškoj crkvi 500 dinara na tas čiji je prihod određen za dovršenje Sindelićeva spomenika.*). Sa druge strane, kada je tema bio loš odnos Srbije sa drugim zemljama ili loš postupak vlasti, krivci u *Malim novinama* su redovno bili nekadašnji partijski saborci Pere Todorovića, radikali odnosno vlast ili eventualno druga zemlja, ali nikada kralj. (Na primer, *...O ovoj novoj izmišljotini austrijskoj, i ako smo već jednom govorili, o njoj- progovorićemo koju i u idućem broju ili ...I ako tome nema mesta, pošto to ostrovo obdelavaju naši seljaci od njegovog postanka – ipak naša*

draga komšinica hoće da ga prisajedini svojoj teritoriji (...) idemo da vidimo kako će se to sporno pitanje rešiti, tek u napred kažemo da je pravo na našoj strani, i da nam ga Austrija ne može oduzeti ili ... Vlada progoni najuglednije korespondente jevropske, čiji je glas tako moćan u merodavnim stranim listovima, a sad se iščuđava kako se to jevropska štampa okrenula protiv Srbije ! Ali ni brige vam, g.g. radikalni ministri ! Sve će to popraviti g.Andrin Brezivc !).

U novinskim priložima može se videti ne samo politički stav, već i stav izvora i samih novina o drugim temama. U jednom oglasu koji se nalazi u okviru vesti tema je bila patriotski osećaj Srпкиnja i poziv njima da doprinesu proslavi jednog događaja. U tom prilogu se može videti kakvo je mišljenje vladalo o ulozi i mestu žena u srpskom društvu (Na primer, *Izložbe i trke u Čupriji. Priređivački odbor izvesnim gospođama i gospođicama grada Čupri. otpustilo je ovaj apel: „Srпкиnjo, (...) Ovom odboru i ovom prvom početku svoga uzvišenoga rada, u ovoj plemenitoj i rodoljubivoj zadaći potrebna mu je i tvoja pomoć, pomoć malena ama korisna ovom preduzeću. S toga se obraća tebi, srпкиnjo, da ti sa svojim drugama obrazuješ odbor, koji će imati dužnost (...) Ove stvari da su izrađene najdalje do 14 septembra t. g. i imaju se predati blagajniku (...) Odbor priređivački, poznavajući tvoje rodoljublje, još u napred zna da ćeš se odazvati ovom pozivu...).* Iako su se retko pojavljivale teme iz oblasti ekonomije, ova tema je jedna od onih koja bi i prema današnjim standardima novinarske prakse bila, verovatno, ocenjena kao profesionalno obrađena (Na primer, *O naplati poreza. Po statističkim podacima, koji su utvrđeni u ministarstvu finansija, u prošloj 1894. godini u plaćanju poreza bio je prvi i najodličniji srez moravski (...) Jasno je da seoske opštine plaćaju porez mnogo bolje od varoških opština).*

Vrlo je zanimljiv način na koji je u ovim novinama popunjavao prostor kada nije bilo dovoljno vesti. Dok danas štampa taj problem rešava tako što stavlja krupne naslove ili fotografije, u *Malim novinama* to je činjeno uz pomoć teksta. Međutim, sadržaj takvih priloga jasno ukazuje da su tu ubačeni samo kako bi popunili prostor. Svaki informativni prilog mora da ima ono što se označava kao „vrednost vesti” (Rus-Mol i Zagorac Keršer, 2005: 107–109), ali ovde se pojavljuju i prilozi koji obrađuju, za javnost, ne baš bitne teme. Tako su u *Malim novinama* neki prilozi imali vrlo malu informativnu vrednost, eventualno izveštavajući o nekoj iznenađujućoj pojavi (Na primer, *Prešao u pravoslavlje. Na Tri Jerarha prešao je iz rimokatoličke vere u pravoslavnu g. Aleksandar Dozela, kapelnik niške vojne muzike sa svojom porodicom. Krštenje je izvršio niški vladika Inokentije, i g. Dozela je dobio tom prilikom ime Miloš).*

Tema u rubrici *Domaće vesti* bila je neretko i pojava novih listova u drugim gradovima, čak i kada je reč o partijskim glasilima. To su obično bile vesti u kojima je samo data informacija o tome, bez ikakvih dodatnih komentara (Na primer, *Novi listovi. U Šapcu je već izašlo dva broja novoga lista „Pobornik“, koji je organ nezavisnih radikala. Kako šabački listovi javljaju, i tamošnji naprednjaci izdavaće list „Naprednjak“, koji će biti organ šabačkih naprednjaka*). Ali, ipak se može zaključiti da je Pera Todorović pozdravljao to što se novinarstvo sve više razvija i u drugim delovima Srbije, pa čak i da su te vesti bile i plaćeni oglasi, jer od urednika je zavisilo šta će se objaviti. Pored toga, same *Male novine* su koristile druge novine kao izvore informacija (O tome se detaljnije govori u narednom odeljku). Spomenuto je i da je u *Malim novinama* bilo i tema koje se odnose na kulturu i zabavu. Ove dve oblasti se pominju na istom mestu, jer kada je o njima pisano, to su pre svega bile najave, zahvalnice za donacije ili oglasi prikazani u formi vesti (Na primer, *Koncerat. Kako smo s pouzdane strane izveštjeni, aleksinačka pevačka družina „Šumatovac“ prirediće 26. Decembra, dakle drugog dana božića tek. god, u korist svoje kase koncerat sa igrankom u varoši Paraćinu...*)

Kada bi se sažela tematska i sadržinska struktura rubrike *Domaćih vesti* moglo bi se reći da su u njoj najčešće bile zastupljene informacije o dešavanjima iz svakodnevnog života, iz oblasti zabave, kao i one političke prirode kojima je Pera Todorović želeo da utiče na stav javnosti, ali i informacije reklamne prirode. Ovakvo sažeto, može se primetiti da je Pera Todorović uz pomoć samo ove rubrike uspevao da ostvari ciljeve sa kojima je došao u *Male novine* 1888. godine. Zanimljivo je to što ipak nije mogao baš sve teme da obrađuje onako kako je to želeo. Iako je bio svestan uticaja koji su imale novine, ništa manje toga nije bio svestan i kralj Aleksandar, koji je morao da zaustavi izdavanje ovih novina na nekoliko meseci zbog pisanja o njegovoj vezi sa Dragom Mašin (Перовић, 2002: 70).

Izvori informacija

U navođenju izvora informacija i autora priloga u *Malim novinama* mogu se uočiti određene specifičnosti izveštavanja tog doba. *Male novine* su jasno navodile kada je izvor bio neko ko ne radi direktno u njima, a kada god je informacija dolazila iz nekog drugog grada (a da to nije Beograd) uvek je to jasno naznačeno. Tako su se pojavljivale formulacije poput *pišu nam s pirotске granice, javljaju nam iz Arandjelovca* ili *iz Jagodine nam javljaju*. Ovakve formulacije su interesantne sa više aspekata. Urednik *Malih novina* upućivao je čitaocima na to iz

kog dela Srbije dolazi informacija ali, ovo o samom izvoru nije govorilo mnogo. Naime, razlog tome je možda što je Pera Todorović smatrao da nije potrebno navoditi ime onoga ko je dao informaciju, ali je smatrao da informaciju vredi objaviti. Ovo, pak, navodi na drugi zaključak. Kako je već navedeno da je u okviru ove rubrike bilo i onih informacija koje se danas navode u rubrici crna hronika, moguće je da sami izvori nisu želeli da budu otkriveni, ali su ipak želeli da pruže informaciju. Kako su se informacije u vezi sa ovom temom često pojavljivale u *Malim novinama*, onda je razumljivo što nije imenovan izvor. Nije se često dešavalo, ali bilo je i onih priloga u kojima se o izvoru ne zna baš ništa. Takvo imenovanje izvora blisko je današnjem *iz poverljivih izvora* (Na primer, *Kako smo s pouzdane strane izvešteli*), a pri tom sama informacija govori o najavi koncerta, pa je još više nejasno zašto se ne zna ništa o izvoru.

Moguće je da je u pojedinim gradovima Pera Todorović imao izvore na koje je mogao da se osloni uvek, pa nije želeo da ih imenuje. Ali, mreža "izveštača" nije bila podjednako razvijena po celoj Srbiji. Na ovaj zaključak navodi nalaz da iako je korpus sačinjen slučajnim odabirom dana u određenom mesecu, dešavalo se da su se informacije iz nekih gradova učestalije pojavljivale tokom šest analiziranih godina. Tako, na primer, u *Domaćim vestima* često su uočavane informacije iz Šapca u vezi sa različitim temama. Sa druge strane, u onim novinskim priložima u okviru analizirane rubrike gde su dati komentari u vezi sa nekom pojavom ili koji su bili kritički, sem što nije navođen izvor, autor teksta je potpisivan pseudonimom, kao što je, na primer, „Bendi”. U *Malim novinama* sem pod pseudonimom, autor se navodi još i preko inicijala kao što je formulacija *Š. G. piše* ili *P. L. donosi*. U ostalim priložima, tekst je nepotpisan i nigde se ne navodi puno ime autora već kao što je rečeno navodi se samo grad odakle potiče informacija. Ovo je možda jedan od razloga tome što su *Male novine* smatrane i senzacionalističkim, a ne samo informativnim.

Zanimljivo je i to da u analiziranim novinskim priložima nije moglo uočiti da su informacije (i tekstovi) dobijene od izvora proveravane i kod drugih izvora. Naime, dobijene informacije su prenošene onako kako ih je poslao sam izvor ili su praćene komentarom samih novina. To je uočeno u primerima (citiranim u prethodnom odeljku) gde se na neku službenu izjavu ili saopštenje dodaje komentar *Malih novina*. Takođe je zapaženo i da se u pojedinim danima analiziranog uzorka pojavljuju vesti koje potiču od jednog izvora iz jednog grada. Iz toga se može zaključiti da informacije nisu pristizale dnevno, te su objavljivane vesti kojima su novine trenutno raspolagale.

Zanimljivo je istaći i to da su se *Male novine* često pozivale na novine iz drugih gradova. U tim slučajevima je uvek jasno navedeno iz kojih je novina preuzet dat podatak, pa čak i to ako se izvor koji je poslao informaciju poziva na neke novine (Na primer, *Iz Dragovca (sr požar.) javljaju „Građaninu“...*, *Jučerašnje „Srpske Novine“ donose ovu službenu izjavu...*, *Šabački „Liberal“ javlja...*). Na ovakav pristup izvorima informacija mogu se ugledati i neke današnje novine koje su neretko netransparentne kada je reč o drugim medijima kao izvorima. Isto tako, kako su u *Malim novinama* često izvori bila saopštenja (istina neprerađena, već doslovno citirana) ipak je pravljena razlika između službenih i poluslužbenih saopštenja, u čemu se ogleda još jedan kvalitet u odnosu prema dobijenim informacijama (Na primer, *Regulisanje granice. „P. L.“ donosi ovo poluslužbeno saopštenje: „Kako iz Beograda javljaju, srpska vlada, odazivajući se želji bečke vlade, naimenovala je komisiju...“*).

Iako su *Male novine* tek „pravile put“ modernom srpskom novinarstvu, one su već koristile one metode koje su i danas aktuelne. I dok se danas građansko novinarstvo pre svega razvija preko elektronskih komunikacija, ono je već krajem 19. veka bilo podsticano u *Malim novinama*. Pošto ostaje nejasno ko su bili izvori i „dopisnici“ Pere Todorovića, verovatno da je među njima bilo i onih koji su slali informacije i gotove priloge, a da se nisu stvarno bavili novinarstvom. Uostalom, od samog novinara i njegovog odabira zavisi ko će mu biti izvor (Rajnvajn, 1988: 13). *Male novine* su tako uvek mogle da dobijaju informacije iz različitih gradova, a izvori su imali priliku da im se objavi ono što su poslali. Ipak, teško je poverovati da je baš svako mogao da piše ili da šalje informacije, jer koliko god su ove novine bile posvećene javnosti, ipak nisu zastupale stavove svih. Zato se pretpostavlja da je Pera Todorović makar posredno poznao svoje izvore.

Osobnosti jezika

Bitno je istaći da nije rađena detaljnija pravopisna i gramatička analiza. Iako je već u vreme izlaženja *Malih novina* važila Vukova reforma jezika, sada nije lako utvrditi koliko su ta pravila bila fleksibilna i šta se sve tolerisalo kao pravilno. Ipak, određene nedoslednosti se mogu uočiti kada je reč o pravopisu i gramatici što potvrđuje činjenicu da je u *Malim novinama* sve zavisilo od toga ko je napisao prilog. U pojedinim novinskim priložima je uočeno da se na različite načine pišu imena meseci, i velikim, ali i malim slovom. Ono što je još zanimljivije je da se u jednom istom prilogu na dva različita mesta piše na drugačiji način ime institucije ili etnicitet. Ovi najočigledniji primeri potvrđuju da je u *Malim novinama* bilo bitno pre svega o čemu se piše, nego kako je pravopisno napisano.

Kako je već spomenuto da su informacije dolazile iz različitih delova Srbije, nakon izvršene analize jezika i stila pisanja u ovim novinama, uočeno je da lektura i korektura priloga koji će ući u izdanje nije rađena ili je rađena tek neznatno. Ova analiza je doprinela tome da se detektuje kada je autor određenog priloga neko u novinama (pretpostavlja se da je to u većini slučajeva sam Pera Todorović), a kada je to neko od izvora. U prilogima gde informaciju daje izvor, stil je drugačiji. Često je to ređanje i nepotrebnih činjenica, objašnjavanje svakog detalja vezanog za događaj, pa se može zaključiti da su novine objavljivale i tekstove čiji su autori bili sami izvori, a koji nisu imali ni novinarskog znanja ni novinarskog talenta. U ovom prilogu koji najavljuje događaj (a ima i elemente oglasa) ređaju se detalji i činjenice među kojima mnoge nisu informativno relevantne, već služe tome da se događaj promovise. Iako je promotivna svrha u tom prilogu možda najbitnija, sam novinski prilog je ipak predugačak. Da ga je radio novinar, sve to bi se moglo reći ubedljivije i sa manje reči.

Razlog za objavljivanje ovakvih priloga je možda u tome što je sam Pera Todorović želeo da to budu novine koje će informisati javnost i koje će razumeti i oni obrazovani i oni manje obrazovani. Sa druge strane kada urednik stoji iza nekog komentara, ta razlika se jasno uočava. U takvim prilogima prisutan je kritički stav, jasno se cilja na određen problem, ne iznose se nebitni detalji, određene jezičke forme se ciljano upotrebljavaju. Uostalom, za njega kao novinara svakako da je bilo važno da ume na pravi način da obavesti javnost, obrazloži i ubedi, ali i to kako će nešto reći (Šipka, 2008: 94). Upravo to, Peri Todoroviću nije bilo potrebno mnogo reči, u njegovim *Malim novinama* uvek je bilo pravih reči, ironije, podsmeha, upozorenja za neistomišljenike. Tako se, na primer, ironično govorilo o Austriji (*...naša draga komšinica...*). Istoj zemlji je „prećeno“ – *O ovoj novoj izmišljotini austrijskoj, i ako smo već jednom govorili o njoj- progovorićemo koju i u idućem broju*. Na isti način je iskazivan podsmeh radikalima.

Jezik *Malih novina* otkriva da su se među dopisnicima i izvorima (što je u slučaju ovih novina teško razdvojiti) nalazili i osrednji i nevešti, ali i oni koji su poput samog Pere Todorovića imali stil, vladali jezikom i sa malo reči puno su govorili. U analizi se uočava da je Pera Todorović rado objavljivao priloge koji su bili kritički, ali i pozitivno nastrojeni prema događajima i ličnostima, a sa čijim gledištima se i sam slagao, kao što je stav: *...Naša opštinska i sreska vlast baš i ne mari za to, niti bolesnike šalje u bolnicu, no čekaju valjda da se sve (...) zarazi od te bolesti, pa onda da šalju bolesnike u bolnicu*.

Jezička snaga i ubedljivost, kojom su pojedini prilozima u *Malim novinama* „bockali“ one protiv kojih su upereni, a hvalili druge, bila je prisutna od sa-

mog početka njihovog izlaženja. Na ovo bi se danas gledalo, verovatno, kao na senzacionalizam, ali sama orijentacija novina je bila takva da one nisu mogle biti samo informativne, već i kritičke i sugestivne, sa željom da utiču na svest javnosti kojoj govore. Tako su od naslova preko imenovanja i stavova nudile svoju ocenu određenih pojava, ljudi i događaja. Osumnjičeni počinioci zločina su odmah postajali *zlikovci*, a naslovi *Skotski* i *Junak devojka* su sugerisali kakav stav treba da se formira o nečijem postupku, ali bilo je i priloga u kojima se kroz niz epiteta hvali određena ličnost ili se problematizuje nešto (Na primer, ...*Mi i sami poznajemo g. Levaja kao pošteni čoveka, i potpuno verujemo da s njegove strane zle i uvredljive namere nije moglo biti* ili *Nema leka. I ovdašnji i niški lekari žale se da ne mogu da dobiju seruma protiv gušobolje. Nema ga ni po bolnicama ni po apotekama, ni privatno kod lekara. Među tim pouzdano znamo da je g. Dr. Laza Dimitrijević, smederevski lekar, pisao i odmah dobio 10 flašica toga leka. Kako to za neke ima, a za neke nema?*).

Utisak koji se stekao nakon analize ovog segmenta je da su u *Malim novinama* i izvori koji su slali priloge i Pera Todorović kao njihov urednik nastojali da sa čitaocima ostvare što neposredniji odnos, pa i u faktografskim formama su se izražavali i komentarisali u prvom licu jednine i množine, a pored toga su se i direktno obraćali čitaocu (Na primer, ...*Naš zemljoradnik uočice i zavoleće tom prilikom mnoge sprave i alatke, koje su mu za racionalnu poljoprivredu vrlo nužne, a koje dotle nikad ni video nije (...)* Ujedno čujemo da će gospoda činovnici tog udruženja za svo vreme izložbe držati na izmence poučna predavanja... ili ...*Koliki je deficit od prilike ne znam. Po varoši se priča, da je oko 1000-2000 dinara...*). Svesno ili ne, ipak, jasno je da je Pera Todorović u svojim novinama nudio priloge koje će čitaoci koji žele da se informišu brzo i lako razumeti. I danas, posle više od sto godina od izlaska *Malih novina* za novinare je veoma važno da ponude „najrazumljiviji tekst za čitaoca koji će u razumevanje materije uložiti minimum napora“ (Todorović, 2002: 103). U *Malim novinama*, većina tekstova je upravo takva i bila. Vesti su pored same faktografije po nekad bile poput anegdote, a izveštaji uzbudljive i dinamične priče koje su opisom atmosfere privlačili. A opet, informativnost im se nikako ne može poreći.

Etički pristup

Kada se sa etičkog stanovišta posmatraju novinski prilozima u ovoj rubrici, postaje jasnije zašto su ove novine sem informativnim smatrane i senzacionalističkim. Prvo, uočava se da ne postoji jasna granica između toga u kojim novinarskim formama novinar sme da iznosi svoj stav, a u kojima ne. Kako je urednik, a neretko i autor priloga verovatno bio sam Pera Todorović, moguće je

da je smatrao da ima puno pravo da doda svoj stav i u vestima i u izveštajima. Čak i da je bilo i drugih novinara, ovakvo mešanje faktografije i ličnih stavova je danas nezamislivo. Ipak, iznošenje, pogotovu političkih stavova, ne preporučuje se u novinarstvu (Dej, 2004: 29). To su pored urednika činili i oni koji su mu slali informacije. Međutim, da takve mešavine i hibridizacije faktografskih formi nije bilo, danas bismo ostali uskraćeni za deo autoportreta koji je u *Malim novinama* slikao Pera Todorović izražavanjem svojih i stavova istomišljenika. Te novine su očigledno bile njegovo najbolje sredstvo kojim je mogao da deluje i ostavi trag sve do današnjih dana.

Spomenuto je i da u analiziranoj rubrici nisu uočeni suprotni stavovi od onih već iznetih u nekom prilogu. Ali kako se zna da je urednik i vlasnik Pera Todorović želeo da preko *Malih novina* zastupa određene ideje i stavove, a neistomišljenike samo da kritikuje, jasno je zašto izostaju protivstavovi ili odgovor na izneto mišljenje. Međutim, razvojem ovih novina uočena je i nova tendencija koja se kosi sa ranijom praksom. Naime, objavljuju se ispravke i zastupanja suprotnih stanovišta čega nije bilo u brojevima iz prvih nekoliko godina (Na primer, *Zvanična ispravka. Do danas se nijedno lice nije žalilo ovoj pošti da mu se novine neuredno dostavljaju, niti se što naročitim traganjem za tu neurednost moglo da sazna. Prema tome je i opomena, upućena ovoj pošti od strane uredništva „Malih Novina“ u svom 8. broju od ove godine, neopravdana. Neka Uredništvo „Malih Novina“ izvoli ovo odštampati u svome listu na osnovu zakona o štampi, Br.41 12. 12. Januara 1895. g. u Paraćinu. Poštanska stanica Paraćin*).

Kada je reč o danas poznatim pravilima novinarstva, kao što su na primer, pretpostavka nevinosti prilikom izveštavanja ili potreba da se sakrije identitet žrtve ili osumnjičenog, ni to se nije poštovalo (Na primer, *Uhvaćeni zlikovci. Kako nam iz Smedereva javljaju, uhvaćeni su zlikovci, koji su pre kratkog vremena ubili Ivana Lipljanina i njegovu ženu. Ti zlikovci su: Trifun Jovanović i Mika Davidović iz Lipa i Jovan Milovanović iz Smedereva*). Razlog ovome je verovatno što tada nisu bila utvrđena etička pravila u profesiji koja se tek razvijala u Srbiji. U prilog tome govore tekstovi, koji bi se danas svrstali u crnu hroniku, u kojima se detaljno opisuju zločini, bez zaštite kako žrtava, tako i čitalaca (Na primer, *Ubijeno dete. Iz Dragovca (sr požar.) javljaju „Građaninu“ da je u prošlu sredu nestao Živku Kostiću džambasu ond. petogodišnji sinčić Kosta. ... Zlikovac je dete nožem na dva mesta pod gušu udario i na dva mesta u potiljak, da mu je i kost iz glave probio*). Senzacionalizam, i nedostatak etike u izveštavanju *Malih novina* najbolje se oseća u priložima posvećenim crnoj hronici. U tim tekstovima su, kao u navedenom primeru, do detalja opisane mučne scene, nečije ubistvo ili maltretiranje nekoga. Nedostatak osećaja za one o kojima se piše, nedostatak

mere i preterana slikovitost, neretko odlikuju ove priloge. Ili je Pera Todorović smatrao da je uloga novina da izveste što realnije ili je već urednik prvih dnevnih novina shvatio da senzacionalizam prodaje novine, pa ga je koristio kao metod. Na vrlo mudar način, Pera Todorović je pokazao da poseduje i porodičnu trgovačku crtu. Vrlo često je bez ikakve oznake ili grafičkog izdvajanja u svojim novinama plasirao oglase kao informacije. Čini se da je to radio veštije nego današnja štampa. Oglašivaču je činio uslugu tako što to nije objavljivao kao klasičan oglas, a samim tim čitaocima je nudio informacije iz oblasti kulture, sporta, one o skupovima ili je pozivao čitaoce računajući na njihovu savest i solidarnost. Manipulisanje javnošću posredstvom oglasa i javnih poziva i želja da se utiče na emocije i patriotski osećaj je još jedna diskutabilna tema.

Međutim, kreativnost i domišljatost Pere Todorovića upravo se najbolje vidi u ovoj vrsti priloga. Znao je koje su slabe tačke određenog sloja stanovništva i upravo je tu svojim literarnim umećem vešto ciljao. Iako ga je kritikovao, Slobodan Jovanović mu je priznavao ovaj dar, a kao primer za to upravo istakao tu komercijalnu sposobnost i to da je za potrebe svojih klijenata pisao oglase ili novinske priloge (Јовановић, 2000: 537–538). Iako je ovakvo postupanje bilo i tada kao i danas neetičko, sam Pera Todorović je bio sigurno svestan značaja oglašavanja.

Kada je reč o etičkim pravlima u novinarskom radu Pere Todorovića izgleda da je objavljivanjem ispravki ili detaljnim i potpunim izveštavanjem o nekim događajima on želeo da ustanovi neka od tih pravila. Ne može se reći da je bio nepristrasan ili da je uravnoteženo izveštavao, ali da je težio tačnosti i celovitosti u priložima koje je objavljivao, to se ne može osporiti, a upravo i ta dva faktora čine sastavni deo novinarske korektnosti (Itjul i Anderson, 2001: 387–388). S obzirom na to da su tokom razvoja njegovih novina faktografske forme u analiziranoj rubrici bile sve više oslobađane iznošenja ličnih stavova, uočava se da su se i etički principi u izveštavanju, svesno ili nesvesno, kristalisali.

Zaključak

Analizom žanrova u *Malim novinama* ukazali smo na značaj stvaralaštva Pere Todorovića i doprinos koji je dao nastajanju i razvoju modernog novinarstva u Srbiji. Komparativnim pristupom ukazali smo i na posebnosti tadašnjeg slobodnog novinarstva u odnosu na to kakvo je ono danas. Perspektiva dobijena na ovaj način značajna je za moderno novinarstvo jer rasvetljava, na jedan nepristrasan način, namere autora *Malih novina* i okolnosti u kojima su postojale.

Takođe, od ključne je važnosti bilo da se doprinos Pere Todorovića srpskom novinarstvu, a šire i srpskom društvu, izvede na svetlost dana i samim tim sa-

čuva od zaborava. Nešto što je takođe od značaja jeste to što je cilj bio da se da objektivna prikaz lika i dela Pere Todorovića, kao jedne kontroverzne ličnosti koja je često nailazila na kritiku i nipodaštavanje savremenika neistomišljenika.

Iako u jednom radu ovakvog obima nije bilo moguće detaljnije sagledati sve analizirane aspekte, ipak je ukazano na odlike *Malih novina* i ulogu i značaj Pere Todorovića u njihovom formiranju. Analizom samo jedne rubrike uočeno je mnogo bitnih detalja. Visokim tiražima, britkim stilom, nagoveštajima senzacionalizma, prvim reklamama i oglasima one su postale prve savremeno koncipirane novine razumljive, informativne i interesantne za sve slojeve društva. To se postizalo na više načina. Faktografija je u početku, a povremeno i kasnije bila „umotavana” u male priče. Takve su bile vesti, a povremeno i izveštaji. Beletristika je u ovim novinama pomagala da događaji o kojima se piše budu shvaćeni kao bliski, prijemčiviji. Međutim, kako je reč o faktografskim formama, u izveštavanju je bilo više ličnih stavova nego beletristike. Ipak, u početku ovi stavovi su bili više zasnovani na ličnom utisku nego što su bili utemeljeni, kao što su to u današnjem komentaru. Ali, to nikako ne znači da ti stavovi nisu imali veze sa činjenicama u novinskom prilogu. Jednostavno, značaj analitike je u *Malim novinama* očigledno bio uočen od njihovog nastanka, ali trebalo je vremena da se prepozna da je treba odvojiti od faktografije i ne mešati sa ličnim, subjektivnim stavom. Ipak, bila je očigledna želja za usavršavanjem i napretkom.

Ipak vest i izveštaj sve više dobijaju današnju formu, ali u isto vreme u sebi neprestano skrivaju reklame, oglase i najave. Ali, sem uz neka saopštenja, lični stavovi i ocene su sve ređi uz faktografiju. Stavovi počinju da se kriju u formulacijama naslova ili u odabiru onoga što će se objaviti. Mada, i u kasnijem periodu, ponekad, i oni koji šalju informacije i same novine su unosile svoje mišljenje o nečemu. Iako i dalje, izbor izvora utiče na to kako će i šta biti predstavljeno u *Malim novinama*, korektno izveštavanje je sve prisutnije. Kontinuirano se izveštava o bitnim događajima, činjenice se u vesti iznose po značaju, među izvorima se pojavljuju i druge novine, a ne kao ranije samo nepoznati izvori.

Teme se ne menjaju puno tokom vremena. To su svakodnevna dešavanja, crna hronika, politika i ponekad ekonomija, kultura, zabava i sport. I dok se o prve dve oblasti skoro uvek izveštavalo, za tadašnje prilike vrlo objektivno, političke teme su uvek bile praćene komentarom novina ili izvora koji donosi informaciju. Tu se novine nisu mogle osloboditi pristrasnosti. O ekonomiji se retko pisalo, a kada su teme bili sport, zabava i kultura, o njima se obično govorilo u formi skrivenog oglasa, kao o najavi nekog događaja, ali predstavljenog tako da privuče čitaoce. A, novine su čitaoce privlačile pre svega jezikom koji je bio blizak onima kojima se obraća. U početku sa više beletrističkog, sa sta-

vovima, ironijom i nipodaštavanjem koje se osećalo prema neistomišljenicima. Kasnije, jezik je i dalje bio razumljiv, ali beletristike je sve manje u ovoj rubrici.

Reporterski elementi ili kritika se koriste u manjoj meri, shodno onome o čemu se govori u novinskom prilogu. Ipak, kako će se razvijati, menjati i usavršavati *Male novine* zavisilo je od jednog čoveka koji je od samog početka želeo da budu drugačije, koji je imao ono što odlikuje vizionare, „goruću strast koja ih tera da ostvaruju neostvarivo” (Rou, 2008: 61). Pera Todorović nije želeo da se odrekne ni politike, ni književnosti, ni novinarstva. U analiziranoj rubrici, to se oseća u svakom prilogu. Nije zastupao stavove svih, jedne je podržavao, druge kritikovao. Kada su to činili oni koji su slali informacije, njihov stav se nije razlikovao. U početku je u rubrici bilo više literarnog, više hibridnog, hibrida kakvi se danas ne mogu zamisliti.

Kako je, verovatno, želeo da novine i stvarno učini savremenim, neke odlike su nestajale, ali nekih nije mogao da se oslobodi. Istina reče, ali Pera Todorović je neprestano isticao stav preko svojih novina. Isto tako, ova rubrika mu je služila da u nju smesti ne tako upadljive oglase i najave, koje liče na vesti. Takođe, među izvorima je neprestano imao istomišljenike.

Ipak, ono što je Pera Todorović ostavio u amanet savremenom novinarstvu, veoma je značajno. Vest evoluirala i dobija konačan oblik i strukturu. Naslov postaje bitan informativni, a ponekad i senzacionalistički činilac vesti. Odnos sa izvorima, mreža izvora, njihova struktura sve to postaje i ostaje bitno u informisanju. Javlja se kontinuirano izveštavanje o događajima i pojavama.

Iako je toga manje u *Domaćim vestima* u kasnijim izdanjima, veza novinarstva i literarnih elemenata se pokazuje kao dobra. Mešavina beletristike, reporterskih elemenata i činjenica iz ove perspektive deluje neobično, kada govorimo o faktografskim formama. Ipak, to potvrđuje da novinarstvo i činjenice, ne u formi vesti, ali kroz druge forme mogu da ostvare uspešnu simbiozu sa navedenim elementima. Isto tako, stavovi novinara treba da budu iskazani, ali i zasnovani.

Sve ovo je pokušavao da objedini i kroz rad na *Malim novinama* usavrši Pera Todorović, pisac-novinar i novinar-pisac (Todorović, 2011: 24). U nečemu je bio vrlo uspešan, u drugome ga je sprečavala pristrasnost i subjektivnost. Ali, nepobitna ostaje činjenica da je on ličnost koja je sasvim sigurno utrla put savremenom srpskom novinarstvu.

Literatura

- Dej, L. A. (2004). *Etika u medijima: primeri i kontroverze*. Beograd: Medija centar/Plus.
- Domazet, S. (2011). Kreativno pisanje i kulturne rubrike u srpskim medijima. U R. Veljanovski (ur.), *Verodostojnost medija: Dometi medijske tranzicije*. Beograd: Fakultet političkih nauka/Čigoja štampa.
- Gocini, Đ. (2001). *Istorija novinarstva*. Beograd: Clio.
- Itjul, B. i Anderson, D. (2001). *Pisanje vesti i izveštavanje za današnje medije*. Beograd: Medija centar.
- Jevtić, M. (2012). *Prve moderne srpske novine*. Posećeno 29.10.2012. URL: <http://rs.ejo-online.eu/2290/novinarstvo/prve-moderne-srpske-novine>
- Јовановић, С. (2000). Пера Тодоровић. У П. Тодоровић (ур.), *Писма: Личносћи и личносћ*. Београд: Јавно предузеће Службени лист СРЈ.
- Перовић, Л. (2000). Пера Тодоровић – Више од личне судбине. У П. Тодоровић (ур.), *Писма: Личносћи и личносћ*. Београд: Јавно предузеће Службени лист СРЈ.
- Rajnvajn, Lj. (1988). *Stvaralaštvo novinara*. Beograd: Naučna knjiga.
- Rou Dž. A. (2008). *Kreativna inteligencija*. Beograd: Clio.
- Rus-Mol, Š. i Zagorac Keršer, A. J. (2005). *Novinarstvo*. Beograd: Clio.
- Šipka, M. (2008). *Kultura govora*. Novi Sad: IK Prometej.
- Todorović, N. (2002). *Interpretativno i istraživačko novinarstvo*. Beograd: Fakultet političkih nauka/Čigoja štampa.
- Todorović, N. (2011). Literarni žurnalizam. *Kultura*, 132: 24–38.
- Вулетић, В. (1999). Пера Тодоровић и Обреновићи. *Зборник Маџице српске за историју*, 59–60:41–69.

CONTENT ANALYSIS OF THE NEWS IN PERA TODOROVIĆ'S *MALE NOVINE*

Summary: *As in many other countries, foundation of daily press is tightly connected to politics and political situation in Serbia. Even though first magazines and newspapers began to emerge a few decades earlier, their release was periodical or irregular, where a newspaper itself was a political organ or had narrow spectrum of themes. It is only with the appearance of "Male novine" [Small Newspapers] that one can talk about the beginning of modern daily press. The content is divided in columns and following Pera Todorović's idea, the newspaper were intended for a large audience. As this newspaper, considered the first of its kind, had several different columns as newspaper today also have, this paper has its focus on column "domaće vesti" [Internal Affairs News]. Analyzing this column from several aspects, the beginning and the development of modern journalism is followed, as well as the influence that Pera Todorović himself had on that matter. Also, this paper focuses its attention to the implicit impacts that had an important role in the forming of the first daily newspaper in our country.*

Key words: *daily press, journalism, content analysis, Male novine, Pera Todorović*